

БӨЛІМ: ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ

Орынбор-Ташкент теміржолының Түркістан өлкесінің әлеуметтік-шаруашылық ахуалына тигізген ықпалы.

ЖАРИЯЛАНДЫ
03.05.2024СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/152793/>

Койшыгулова Айзада

Орынбор-Ташкент темір жолының Түркістан өлкесінің әлеуметтік-шаруашылық жағдайына әсері өзекті, өйткені ол өңірдің дамуының негізгі тарихи кезеңін және оның әлеуметтік-экономикалық қайта құрылуын көрсетеді. Бұл әсерді талдау аймақтық экономиканы, көші-қон ағындарын, мәдени байланыстарды және қоғамдық өмірді қалыптастырудағы инфрақұрылымның рөлін түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, тарихи мысалдарды зерттеу инфрақұрылым мен аймақтық саясаттың заманауи дамуы үшін пайдалы мағлұматтар бере алады. Орынбор-Ташкент темір жолы құрылысының XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басындағы Түркістан өлкесіндегі әлеуметтік — шаруашылық жағдайға әсерін жүйелеу және талдау. Мұндай талдаудың мақсаты-бұл жобаның аймақ үшін тарихи маңыздылығын түсіну ғана емес, сонымен бірге оның экономикалық, әлеуметтік және мәдени процестердің қалыптасуына әсерін анықтау.

Теміржол пайда болғанға дейін Түркістан өлкесі империяның басқа аймақтарынан өзінің ерекше географиялық және әлеуметтік-экономикалық профілімен ерекшеленді. Бұл аймақта ірі өндіріс орындары бар ірі қалалар болған жоқ және тұрғындардың көпшілігі жартылай көшпелі өмір салтын ұстанды. Сенімді көлік құралдарының болмауына байланысты шаруалар өз тауарларын тұтыну нарығына шығару қиынға соқты. Алайда, теміржолдың пайда болуымен жағдай күрт өзгерді. Теміржолдың жұмыс істеуі аймақтың экспорттық-импорттық әлеуетін едәуір арттырды. Түркістан тұз, мақта, жібек, жүн және кептірілген жемістердің түрлі түрлері сияқты тауарларды экспорттау үшін жаңа мүмкіндіктерге ие болды.

Қазақстанда темір жол құрылысы оның әлеуметтік-экономикалық жағдайына байланысты бұл өмірдегі үлкен өзгерістерге әкелді. Теміржол желілеріне іргелес-жатқанқан жерлерде дәнді және мақта өсіру, шөп шабу, балық және тұз балық аулау дамыды. Тауар-ақша қатынастары және күнкөріс шаруашылығының ыдырауы күшейе түсті. Екінші жағынан, жалдамалы еңбекті пайдалану дамыды. Жолдар құрылыс

шаруалардың қоныстануына ықпал етті. Қала халқы көбейді және, ең алдымен, теміржол желілерінің бойында орналасқан қалалардағы өнеркәсіп орындары шоғарлана бастады. Сонымен қатар, теміржолдарды салу және пайдалану, сондай-ақ тау-кен өндірісі, кен қорыту және өңдеу өнеркәсібі кәсіпорындарының пайда болуы және дамуының да ең маңызды нәтижесі өлкеде жұмысшылардың білікті кадрларының пайда болуына жол ашты. Темір жол Ресей орталығын бұратана шет аймақтар мен байланыстырып, сол арқылы бүкіл империя бойынша біртұтас экономикалық кеңестік жасады.

Экономикалық зерттеулермен тікелей айналысқандардың бірі А.В.Аксенов болды. Ол Орынбор-Ташкент темір жолының экономикалық әсерін былай деп сипатады. Теміржол құрылысы капиталистік қатынастардың дамуына түрткі болғанын атап өтіп, оның салдары Түркістан өлкесінің халқы мен байлығын қанауға алып келді деген қорытындыға келді. Оның айтуы бойынша, теміржол құрылысы ескі өндірістік қатынастардың бұзылуына ықпал етті және Орталық Азияның ғасырлар бойғы феодалдық және аумақтық оқшаулануына нүкте қойды.

Қазақстан темір жолдарындағы жұмысшы кадрлары әр түрлі жергілікті халық топтарымен көшіп келген. Халықтың есебінен толықтырып отырды, ең алдымен кедейленген қазақ шаруаларының есебінен. Қоғамның ыдырауының әсерінен малдың аз ғана бай өкілдерінен қолына жиналуы, шаруалардың көпшілігінің кедейленуі олардың ішінде жатақтардың пайда болуы, ауылда шетке жұмыс іздеп кетушілер көбейді, ауыл жұмысшылары пайда бола бастады. Бұған дәлел ретінде (1894 жылғы Семей облысының жол буында былай делінген: «Жұмыс қолының қажеттігі әр қашан аңғарылатын және жұмысшының еңбегіне ақы жақсы төленетін Семей қаласының арқасында Семей қазақтары қазірдің өзінде далаға бармай өмір сүруге дағдыланып алды, Сібір темір жолының салынуына жақсы ақы төленді, жұмысшылар қажеті туралы бірінші болып далаға тұрғыны немесе дихан өмірін тастап»), табыс табу үшін сол жаққа кетті делінген.

Қазақстанның оңтүстік аудандарының экономикалық және саяси өмірінде ең маңызды рөл Ташкент желісі болды, ол тек Сырдария облысының орталығы (оған қазіргі Қызылорда, Оңтүстік Қазақстан және Жамбыл облыстарының территориялары кіреді) ғана болып қана қойған жоқ, сонымен қатар құрамына қазіргі орта азиялық республикалар: Өзбекістан, Түрікменстан, Тәжікстан, Қырғызстан территориялары кірген, бүкіл Түркістан аймағының орталығы болды. Сондықтан Ташкентте тек Сырдария облысының ғана билік органдары емес, сонымен қатар Түркістан генерал-губернаторлығының да билік органдары орналасты. Ташкент қаласының рөлі- Орта Азия темір жолын салған соң, әсіресе Орынбор -Ташкент темір жолы салынған соң бірден өсті. Екі жолдың тоғысында орналасқан Ташкент Ресейдің тауарларын Түркістанға тасыйтын транзиттік пункттер айналды. Орынбор-Ташкент темір жолы құрылысының XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басындағы Түркістан өлкесінің әлеуметтік-шаруашылық

жағдайына әсерін зерттеу осы өңірде осындай инфрақұрылымдық жобаның нәтижесінде болған елеулі өзгерістерді көрсетеді.

Темір жол пайда болғанға дейін Түркістан өлкесі өзінің географиялық және әлеуметтік-экономикалық бейіні бойынша бірегей болды. Ірі қалалардың болмауы және көлік инфрақұрылымының жеткіліксіздігі сауда мен тауар алмасуды қиындатты. Алайда теміржол жолдарының пайда болуы өзгерістердің катализаторы болды. Темір жолдың жұмыс істеуі өңірдің экспорттық-импорттық әлеуетін едәуір ұлғайтты, бұл өндірістің дамуына және тауар айналымының ұлғаюына ықпал етті. Жаңа жұмыс орындары пайда болды, тауарлар мен қызметтерге қолжетімділік жақсарды, сондай-ақ халықтың ұтқырлығы артты. Зерттеуде анықталған негізгі аспектілердің бірі-теміржолдың пайда болуынан туындаған Әлеуметтік динамика. Жұмыс күшінің көші — қоны, сауданың өркендеуі, халықтың өмір салтының өзгеруі-мұның бәрі инфрақұрылымдық жобалар аймақтың әлеуметтік ландшафтын түбегейлі өзгерте алатындығын көрсетеді.

Сондай-ақ, өңірлерді дамытудағы инфрақұрылымның рөлін қазіргі заманғы түсіну үшін тарихи талдаудың маңыздылығын атап өткен жөн. Өткеннен алынған сабақтар заманауи инфрақұрылымдық жобаларды әзірлеу және жүзеге асыру кезінде маңызды ақпарат көзі бола алады.

Осылайша, Орынбор-Ташкент теміржолының Түркістан өлкесіне әсерін зерттеу осы жобаның тарихи маңыздылығын жақсы түсініп қана қоймай, оның аймақтағы экономикалық, әлеуметтік және мәдени процестердің қалыптасуына әсерін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл инфрақұрылымның аймақтық экономика мен қоғамды дамыту мен жаңғырту факторы ретіндегі маңыздылығын көрсетеді.